

Основний напрям розвитку українського суспільства в умовах модернізації: спроба політичного аналізу

Фелікс РУДИЧ,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу теоретичних
і прикладних проблем політології
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

Як незалежна держава Україна вступила в третє десятиліття. Минулий період характеризується і позитивними, і негативними процесами. Чи розвиватиметься Україна найближчими роками шляхом якісних модернізаційних змін і впровадження інноваційних технологій як цілісність, де можна буде нормально жити не тільки групі «обраних», а й «пересічним» громадянам?

Президентські вибори 2010 року (7 лютого Віктор Янукович був обраний Президентом України), наступні зміни в політичному житті країни поклали край руйнівному правлінню націонал-радикалів. Після тривалого часу тупцювання на місці до влади прийшла команда реформаторів. З'явилася надія на зміну на краще. Верховна Рада прийняла запропонований Президентом і схвалений РНБО Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України», яким визначено головні напрями політичного курсу держави.

У практичній діяльності політичні сили, що прийшли до влади, стикнулися з величезними труднощами, масштаби й серйозність яких, судячи з усього, перед здобуттям важелів державного управління усвідомлювалися не повною мірою. Дезорганізована економіка, спустошена скарбниця, зубожіння величезної кількості населення унеможливили швидкі зміни на краще в країні, в житті людей.

Наприкінці листопада 2010 року відбулися масові протести підприємців проти проекту Податкового кодексу, а пізніше – чорнобильців та афганців проти зміни пільг. Влада вимушена йти на поступки. Неоднозначно сприймається населенням пенсійна реформа. Заарештовано й засуджено Юрія Луценка, Юлію Тимошенко. США та ЄС роблять низ-

ку різких заяв щодо стану демократії в Україні. Не відбулася зустріч глав десяти європейських країн у Ялті в травні нинішнього року. Виникли проблеми в переговорах із Росією стосовно входження до Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану й з газових питань.

Перед Президентом України постало завдання подальшого зміцнення незалежності держави, збереження стабільності й міжнародної злагоди, протистояння спробам розколоти країну за ідеологічними й національними ознаками, невідкладного розв'язання проблем внутрішньої та зовнішньої політики. Відповіді на сучасні виклики, які постали перед владою, і є необхідними передумовами утвердження України як єдиної суверенної держави.

Становлення ефективно діючих владних структур. Нагальною потребою на сучасному етапі є сильна демократична влада. Вона має ґрунтуватися на довірі народу, його активній участі у здійсненні державної політики. Для здобуття такої довіри поряд з багатьма іншими передумовами вирішальними є етично мотивовані дії владних структур, лідерів держави, політичної еліти. Остаточний вихід із глибокої економічної кризи, в якій і досі перебуває країна, можливий лише на шляху поглиблення демократії, активного використання матеріального та інте-

лектуального потенціалу країни. Для цього народ як суверен, від якого виходить уся влада в державі, повинен мати організаційні структури для реалізації своєї владної волі.

Головним «дефіцитом» української демократії є ігнорування законів і, хоч як прикро, непрацююча Конституція України. Судова система є залежною від виконавчої влади та політичних інтересів і внаслідок цього корумпована. Для вдосконалення Основного Закону створено Конституційну асамблею.

Другий чинник, що заважає розвитку демократії в Україні, – це порушення балансу в системі влади. Абсолютна концентрація влади у Президента призвела до ручного управління державою. І в цьому полягає небезпека і для влади, і для суспільства. Концентрація влади в одних руках, відсутність важелів впливу на неї не можуть бути ознаками демократії, бо опозиція, експерти й прості громадяни практично відсторонені від процесу розроблення та прийняття владних рішень.

На нинішньому етапі розвитку суспільства вирішальним чинником об'єднання України є утвердження сильної демократичної влади. Проте реалізація цієї мети ускладнена системою транспартійної корупції, в якій різні партії сваряться на публіці, а насправді пов'язані визначальними для них бізнес-інтересами. При

цьому культивується всемогутність грошей, що і веде до корупції.

У цьому контексті вибори до Верховної Ради України, які відбулися 28 жовтня 2012 року, покликані відіграти важливу роль.

Заміна розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою, моделлю чіткого розмежування владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої й представницької демократії, наявність офіційної опозиції – невідкладні завдання, які належить визначити політичному класу й вирішити Президентові, парламентській більшості та створеному уряду. На нинішньому етапі очевидна тенденція відновлення централізованої моделі державного механізму на чолі з Президентом. Саме главі держави належить визначити мету, цілі й стратегію реформ у суспільстві, добрати професійні кадри, об'єднати всі владні інститути для її реалізації. Глава держави повинен мати волю й відповідні ресурси, щоб це зробити.

На сучасному етапі роль Української держави, її політичного класу в розвитку інститутів громадянського суспільства зростає. Держава прагне розширювати свої повноваження в соціальній сфері. Проте інститути громадянського суспільства практично не впливають на функціонування політичної системи. Простежуються соціальна апатія й слабка здатність до самоорганізації, смиренність перед владою.

І нині в Україні всі зрозуміли, що після розвалу СРСР і здобуття незалежності в нас так і не склався новий порядок, який забезпечував би її успішний розвиток. Країна, яка ще недавно входила до десятки найрозвиненіших держав Європи, після проголошення незалежності опинилася відкинutoю на десятиріччя назад, майже на узбіччя світового прогресу.

Формування консолідаційної ідеології. Йдеться про розвиток сучасної української політичної нації, тобто згуртування у спільних інтересах в одній державі різнокультурних громадян на основі рівності громадянських прав та взаємоповаги [1]. До політичної нації належать українці, росіяни, білоруси, угорці, євреї, кримські татари та інші етнопонаціональні групи. Особливо наголошено при цьому, що українці як етнічна нація дають назву країні. Українська мова є державною. Становлення української політичної нації можливе лише на загальноцивілізаційних принципах громадянського суспільства, тоді, коли буде створено економічні, соціальні, духовні умови, які працюють на націю. Лише їй під

силу вивести з кризи економіку, науку, освіту, культуру, підняти на рівень державної українську мову, гарантувати вільний розвиток російської мови як мови міжнародного спілкування, мов національних меншин, стимулювати прагнення вивчати іноземні мови, передусім європейських країн.

Розгорнута в суспільстві дискусія про можливість роз'єднання земель України на проросійські та проукраїнські є небезпечною, бо здатна призвести до розпаду країни [2]. Зазначмо, що у 80-ті роки минулого сторіччя канадський історик Орест Субтельний у написаній ним історії України з'ясував, що є стала лінія, яка розмежовує Україну на дві частини [3]. Справді, в різних частинах країни живуть люди з відмінними світоглядними цінностями, неоднаковим історичним досвідом, протилежними геополітичними устремліннями, різною культурною та мовною орієнтацією, різним баченням майбутнього, що зумовлено багатовіковими процесами.

Щоб подолати цей розкол, потрібно рішуче відкинути націоналістичні концепції «української України» і «України для українців», які до останнього часу утверджувалися на державному рівні й, по суті, є спробою формування не національної ідеології, а ідеології «титової нації», що внесло розкол у багатонаціональне українське суспільство, українську політичну націю й поставило під загрозу цілісність України. Владні структури не мають права не враховувати, що останнім часом націоналістичні сили помітно зміцнили свої позиції в західних регіонах України, ведуть масову пропаганду «героїзації» ОУН–УПА та їхніх лідерів, що, зрештою, «загрожує деформацією політичного курсу, який був визначений після виборів, реваншем найреакційніших, правонаціоналістичних сил» [4].

«Народи Західної Європи, дознемомі навоювавшись протягом століть, переживши на своїй території справжній епідемії націоналізму, шовінізму й нацизму і – як результат – дві світові війни, врешті-решт навчилися жити в мирі, розв'язувати проблеми мирним шляхом, з урахуванням взаємних інтересів». І далі: «Сумний досвід засвоєно. Деструктивні експерименти не мають ні найменших шансів проклюнутися. Націоналізм у країнах Заходу – дуже непопулярна ідеологія, дещо архаїчно-маргінальне, цілком несумісне з демократичними цінностями й правами людини» [5].

В українському суспільстві, в усіх його осередках то затихає, то спалахує з новою силою дискусія з мовно-

го питання, яка особливо загострилася після прийняття Верховною Радою Закону «Про основи державної мовної політики». Зазвичай висловлюються два погляди. Перший: російській мові слід надати статус державної нарівні з українською. Другий: слід обмежити сферу впливу російської мови, інакше потерпатиме українська.

Як відомо, стаття 10 Конституції України так визначає механізм функціонування української мови і мов інших національностей:

«Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (підкреслення мос. – Ф. Р.).

В Україні гарантується вільний розвиток і використання української, російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» [6].

Отже, слід приділити увагу навчання української мови (ще з дитячого садка) нового покоління наших молодих співгромадян в україномовних і російськомовних навчальних закладах, стимуляції книговидання, формуванню культурних центрів, проведенню конкурсів, фестивалів. Надзвичайно важливо, щоб кожен державний чиновник і депутат будь-якого рівня досконало володіли щонайменше двома мовами – українською та російською. Безперечно, будь-який державний службовець регіонального рівня (як на Заході, так і на Сході країни) повинен ними вільно володіти. А в місцях мешкання інших національних меншин – ще й мовою відповідного етносу. Якби шлях у вищу школу й політику був закритий людям, які не знають державної мови, про цю проблему давно забули б.

Відповідно до Конституції України слід інтенсифікувати вільний розвиток, використання й захист російської мови, закріпивши за нею статус мови міжнародного спілкування. З цією метою важливо відновити програми викладання російської мови і літератури в школах, на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.

Утвердження інноваційної моделі економіки. Під час трансформації політичної та економічної систем в Україні триває пошук моделі ефективного розвитку економіки. Світова економічна криза, яка охопила й нашу державу, переконливо довела неефективність капіталізму вільного ринку.

Як вважають експерти, у своєму економічному розвитку Україна має

перейти від доктрини «навздогінного розвитку» до стратегії «випереджального розвитку», в основу якої покладено інноваційно-технологічну модель змішаної економіки, де державне й приватне так чи так переплітаються. У зв'язку з цим економіка України потребує істотних структурних змін, а це неможливо без формування механізму відновлення цілісної національної, а не корпоративної економіки (за роки незалежності так і не вдалося його сформувати). Тому необхідна концепція економічних реформ, що передбачає перерозподіл приватних нагромаджень, спрямованих не на подальше збагачення їхніх власників (ідеться насамперед про олігархів). За даними ЗМІ, починаючи з 1990-х років, тобто після здобуття незалежності й переходу до ринкової економіки, з України вивезли 167 млрд. доларів, а за останні два роки в офшорні зони (Швейцарія, Люксембург, Гонконг, Ліхтенштейн, Сінгапур, Карибські острови) переаховано 53 млрд. 397 млн. доларів. Треба ухвалити відповідний закон, за яким дозволити брати податок з фінансових операцій з офшорними зонами, що, за оцінками експертів, принесе в бюджет країни до 53 млрд. грн. щорічно. Ідеться про те, щоб держава насправді стала на інноваційний шлях розвитку, активно втрутилася в сферу створення та впровадження інновацій, реальне проведення модернізації.

Наявні природні ресурси, зокрема потужні запаси вугілля та металу, солідна наукова база, ще незтрачений потенціал розвитку високих технологій – усе це запорука поступального економічного розвитку. Продукція авіаційної, атомної та оборонної промисловості цінується в усьому світі. Є чудові можливості в сільському господарстві, бо четверта частина світових чорноземів – наша. У цьому контексті важливими є визначення відповідним указом Президента України низки пріоритетних напрямів та їхня реалізація для розвитку економіки майбутнього: «Нова енергія», «Нова якість життя», «Нова інфраструктура».

Урахування інтересів усіх регіонів, зміцнення економіки, подолання безробіття, підвищення соціальних стандартів мають змінити ситуацію, усунути суперечності й об'єднати громадян країни.

Визначення стратегії зовнішньої політики. Стратегія зовнішньої політики насамперед повинна бути адекватною міжнародним і внутрішньополітичним реаліям.

На міжнародній арені Україна, зважаючи на її геополітичні характеристики, – помітний суб'єкт у світовій розстановці сил.

У Карпатах розташований географічний центр Європи, в Криму – геополітичний полюс Азії.

З позиції класичної геополітики українську геостратегію характеризують дві головні парадигми: євразійська та євроатлантична, що зумовлено специфікою геополітичних координат України, її належністю водночас до двох регіонів – Європи та Євразії й до того ж її периферійним розташуванням. За логікою речей, на початку XXI століття Україна виступає об'єктом інтересів провідних геополітичних гравців, передусім Євросоюзу, Росії та США.

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, обгрунтовуючи багатовекторність зовнішньої політики України та визнаючи її формулу, стверджує: «Світовій політиці сьогодні, як ніколи, потрібен приклад того, що успішний симбіоз Сходу і Заходу – це не міф, а реально діюча модель міжнародних відносин. Україна, втілюючи в собі східний і західний імпульси європейської цивілізації, може стати таким прикладом» [7].

Україна активно прагне підписання договорів про асоціацію з Євросоюзом, про створення зони вільної торгівлі й добивається запровадження безвізового режиму в 2012 році. Наступний крок – набуття конкретної європейської перспективи.

Проте слід наголосити, що країни Євросоюзу (а це 27 держав-членів, 484,9 млн. осіб, майже 10 трлн. євро ВВП) не виявляють зацікавленого бажання бачити Україну у своїх лавах. Ось чому важливо мати реалістичну позицію.

Партнерство з Росією – безальтернативний чинник для України. Вона завжди посідатиме особливе місце і в нашому геополітичному просторі, і у світовій політиці загалом.

Україна ж з усіх пострадянських держав має для Росії найбільше значення. По-перше, вона займає буферну позицію, відділяючи європейські кордони Росії від безпосереднього протистояння з НАТО. По-друге, має незамерзаючі порти на півдні, серед яких – Одеса, Ялта, а також Севастополь, де розміщена штаб-квартира російського Чорноморського флоту. По-третє, – розвинену інфраструктуру, що з'єднує Європу з Росією (трубопроводи, залізниці, автошляхи тощо). По-четверте, на її території проживає значна кількість етнічних росіян, більша частина яких симпатизує Росії. До того ж у цих двох країн чимало й інших загальних рис: обидві переважно населені православними слов'янами, мають спільне історичне коріння.

Ці чинники не завжди враховують деякі російські політики, формуючи своє ставлення до України.

Ще у 20-х роках минулого століття Володимир Маяковський писав про важливість поважного ставлення росіян до українців. Цьому питанню поет присвятив вірш «Долг Украине» [8].

Ураховуючи те, що останніми роками між Україною та Росією був відсутній діалог на високому рівні, нині йдеться не про поліпшення відносин між двома державами, а про їхнє відродження за допомогою сильнодіючих засобів.

Такими засобами насамперед слід вважати підписані президентами двох країн у Харкові угоди про зниження ціни на газ і продовження на 25 років перебування російського Чорноморського флоту в Севастополі. Хоча угоду про Чорноморський флот неоднозначно сприйнято в українському суспільстві, а умови постачання газу в Україну розглядаються вже тривалий час, ідеться все ж таки про розв'язання низки стратегічно важливих проблем, зокрема про приєднання України до Митного союзу, внаслідок чого, за розрахунками Інституту економіки і прогнозування НАН України, держбюджет доотримуватиме додатково 8 млрд. доларів щорік. Це дасть змогу і швидко вирівняти торговий баланс, і збільшити макроекономічні показники, і наповнити держбюджет.

А що стосується вступу до зони вільної торгівлі Євросоюзу, то на сьогодні немає жодного публічного дослідження, яке підтвердило б, що цей процес матиме для України позитивний результат.

14 вересня на дев'ятій щорічній зустрічі, організованій «Ялтинською європейською стратегією», Президент України Віктор Янукович наголосив на налагодженні стабільних партнерських відносин із Росією, країнами Європи. Він сказав: «Україна має намір і реальний шанс долучитися до конкуренції за майбутнє». І далі: «Цілі українських реформ зрозумілі: ввійти до числа країн-лідерів післякризового світу» [9].

Об'єднаній Європі потрібна економічно сильна демократична Україна, яка спільно з Росією сприятиме зміцненню стабільності не лише в регіоні Центрально-Східної Європи, а й на всьому європейському просторі.

Що стосується реалізації механізму безпеки у світі загалом і в Центральній та Східній Європі зокрема, прийнятної для нашої держави, то Україна може обрати для себе або модель реалізації механізму безпеки країн Центральної і Східної Європи, котрі є членами НАТО та ЄС і підпорядковують своє суспільство транснаціональному капіталу, яка нереальна, або модель, відповідно до котрої командні висоти в економіці країни посідає національний капітал, а сама вона має позаблоковий статус, що закріплено в прийнятому Верховною Радою Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України». Гарантії неучасті Києва у військових блоках, які Москва вважає недружніми щодо неї, – ключове політичне питання україно-російських відносин. Позаблоковий

статус України неоднозначно сприймається різними політичними колами в державі, проте такий підхід має право на існування.

Водночас Україна повинна розглядати себе як важливу європейську державу з регіональними інтересами, що безпосередньо стосуються нашої безпеки. Формувати й послідовно здійснювати орієнтовану на власні інтереси зовнішню політику, що передбачає стратегічні відносини з Росією, реалістичні – з Євросоюзом і ривні, ділові – з Америкою. Ідеться також про активізацію політичних контактів і торговельно-економічних відносин із країнами, що розвиваються. Насамперед із країнами СНД, а також із Китаєм, Індією, Бразилією, країнами Близького Сходу. Шлях до цього – досягнення самодостатності внутрішнього становища, стабільного політичного, економічного й соціального розвитку, зміцнення оборонного потенціалу, дотримання канонів права, демократії та гуманізму. Усе це сприятиме тому, що Україна зможе стати сучасною модернізованою єдиною державою,

впливовим чинником механізму безпеки Європи XXI століття.

Утім, ще в листопаді 2010 року Рада міністрів ОБСЄ прийняла одностайне рішення про головування України 2013 року в ОБСЄ. Бачення українською стороною основних пріоритетів ОБСЄ під час головування України представив на спеціальному засіданні Постійної ради ОБСЄ у Відні міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко. Реалізацію наміченого підтримала світова спільнота [10].

Джерела

1. Заруба О. Нація чи інтеграція? Про пошук національної ідеї в контексті євроатлантичної інтеграції // Україна в європейському контексті. Гражданское общество и средства массовой информации. Пиар-деятельность в СМИ. – Луганск: Знание, 2004. – С. 128.

2. Пахлевская О. Диоген против сепаратизма // День. – 2010. – 13–14 августа.

3. Алексеев В. «Линия Субтельного». Раскол сохраняется – это объективная реальность для Украины // Киевский телеграф. – 2010. – 5–11 февраля.

4. Крючков Г. Опасный дрейф власти // 2000. – 2010. – 28 января–10 февраля.

5. Василенко В. Украина для нации или для национальности // 2000. – 2011. – 27 мая.

6. Конституція України. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 7.

7. Грищенко К. Украина как общеевропейский фактор // Зеркало недели. – 2011. – 15 января.

8. Маяковский В. В. Сочинения: В 3-х т. – М: Художественная литература, 1978. – Т. 2. – С. 100–103.

9. Цирфа Ю. Дискусії YES-2012: як долатимуть завтрашні виклики? // Віче. – 2012. – № 19. – С. 8–9.

10. Цирфа Ю. Перепустку до керма загальноконтинентальної безпекової системи отримано, напрами визначено // Віче. – 2012. – № 15–16. – С. 12–13.

«Право США» українською

Побачив світ перший випуск (1–2 номери) нового академічного видання – науково-практичного фахового журналу «Право США» – додатку до юридичного журналу «Право України». Його презентували в новому приміщенні Посольства США в Україні по вулиці Сікорського, 4 в Києві.

Видання поповнило скарбницю додатків журналу «Право України» й віднині виходитиме двічі на рік.

Головний редактор журналу «Право України» доктор юридичних наук, професор, академік Націона-

льної академії наук України Олександр Святоцький висловив удачність голові наукової ради науково-практичного фахового журналу «Право США», професору, іноземному членові НАНУ Вільяму Батлеру за його діяльність з донесення українським правознавцям системних знань американського законодавства і навпаки – особливостей української системи права своїм співвітчизникам – науковцям і практикам.

Професор Вільям Батлер відзначив, що робота і над академічними

правовими дослідженнями, втіленими у п'ятитомне англомовне видання, і над статтями журналу «Право США» українською – дуже рідкісні явища в сучасному науковому світі.

– Тим паче, – підкреслив пан Баталер, – що правові системи в США і в Україні різняться, і при цьому в цій частині світу законодавство дуже швидко змінюється, а американські юристи потребують точних знань такого складного масиву законодавчих норм. Щодо першого випуску «Права США», присвяченого проблематиці сімейного права, то, мабуть, це також є затребуваною громадянами України інформацією.

Головний редактор журналу кандидат юридичних наук Наталя Давидова розповіла присутнім про особливості роботи над виданням. Вона повідомила, що наступні його випуски присвячуватимуться питанням конституційного права, прокуратури, адвокатури та представлятимуть інтерес для українських фахівців.

Гортаючи новий журнал іще під час самої презентації, натрапила на кілька статей, які доносять читачеві не лише розуміння сутності права США, а й проблемні питання, пропозиції авторів статей реформувати механізми захисту прав людини і зокрема дитини. Це переконливо доводить корисність пропонованої інформації.

Вікторія СВІТЛАНОВА.